

*Проскурняк О. Г.,
аспірант кафедри філософії і теорії права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
суддя
Господарського суду Чернівецької області*

ПРАГМАТИЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена визначенню особливостей процесу прагматизації зарубіжної юридичної освіти на прикладі Великобританії, США і ФРН. Досліджено організаційні форми практичної підготовки юристів.

Ключові слова: прагматизація юридичної освіти, практична підготовка юристів, стажування, рефендаріат, юридична клініка.

Постановка проблеми. Зарубіжна юридична освіта зосереджена в основному у правничих школах університетів. Одним із найважливіших їх завдань є необхідність вирішення проблеми співвідношення класичної або ліберальної і прагматичної моделей розвитку. Проблема ця обговорюється вже дуже давно, з часів В. фон Гумбольдта. Чисто класичного чи прагматичного напрямку розвитку сучасна юридична освітня практика не знає. Освітній процес розвивався і розвивається між цими моделями, він має свої національні риси, зумовлені особливостями національних правових систем.

Дослідженню прагматизації сучасної зарубіжної юридичної освіти присвячена досить значна кількість публікацій. Але в основному це статті із періодики. Цей процес досліджували вітчизняні дослідники В. Бігун, Н. Дубчак, Т. Куковська, Д. Суханова, А. Андрощук, зарубіжні правознавці Р. Антропов, Е. Бланкенбург, М. Давидова, А. Жалінський, В. Захаров, Л. Обідіна, А. Реріхт.

Метою статті є порівняльний аналіз змісту, організаційних форм і методів практичної підготовки юристів у правничих школах Великобританії, США і ФРН.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагматизація юридичної освіти проявляється насамперед у практичній спрямованості навчального процесу, його орієнтації на індивідуальні запити студентів, розвиток їх аналітичних умінь і практичних навичок. У 1992 р. на цьому наголосила Американська асоціація юристів у «Звіті Маккрейта», в якому йшлося про необхідність змін в юридичній освіті. У переліку дисциплін, що викладаються у кожній юридичній школі США, є ті, що допомагають отримати практичні навички юридичної техніки. До таких належить, наприклад, «Юридичний правопис». Перший модуль цього курсу – це прогностичний аналіз, у рамках якого студенти навчаються складати юридичний висновок із рекомендаціями для клієнта. А другий модуль – це переконливий аналіз, у процесі якого студенти складають акти для переконання судді вирішити справу на користь свого клієнта [21, с. 50–51]. Можна назвати також курси «Складання юридичних документів», «Адвокатаська діяльність», «Юридична майстерність», «Процес юридичного дослідження», «Читати як юрист: стратегії експертного читання закону, які заощаджують час», «Писання та аналіз у праві», «Академічне юридичне писання», «Техніка податкового дослідження» [5, с. 312–313].

Історія практичної підготовки студентів-юристів у Англії бере свій початок ще із середніх віків. У 1292 р. король Едуард I видав едикт про організацію вивчення суддівської справи у судах Вестмінстера. Її суть відзначалась простотою і зводилась до відвідування слухачами суду та обговорення прослуханих справ. Із плином часу студенти почали організовувати групи практикуючих юристів – «Inns», які очолювалися викладачами. «Inns of Court» у Лондоні – це чотири установи, які здійснювали юридичну підготовку [8, с. 27–29].

У нинішній Англії в іннах продовжують навчання бакалаври, які пов'язують своє майбутнє з юридичною практикою [9, с. 21].

У більшості юридичних шкіл давно дійшли висновку, що ефективним засобом покращення практичної підготовки юристів є залучення до навчального процесу досвідчених практиків [20, с. 14].

Практична спрямованість юридичної освіти знаходить своє вираження і в методиці навчання. Критичне мислення виробляється насамперед за допомогою методики, заснованої на аналізі конкретних судових прецедентів. Це так званий кейс-метод. Його ще називають методом Лангделла. Саме він, будучи деканом юридичного факультету Гарвардського університету, у 70-ті роки XIX ст. запропонував викладати право за збірником прецедентів. Найповніше визначення поняття «метод кейсів» було сформульоване у 1954 р. у тому ж Гарварді. «Це метод навчання, коли студенти і викладачі беруть участь у безпосередніх дискусіях із проблем або випадків права. Приклади випадків зазвичай готуються у письмовому вигляді як відображення актуальних проблем права, які вивчаються студентами, потім обговорюються ними самостійно, що дає основу для спільних дискусій і обговорень в аудиторії під керівництвом викладача. Метод Case Studies, таким чином, включає спеціально підготовлені навчальні матеріали і спеціальну технологію використання цих матеріалів у навчальному процесі» [15].

Кейс-метод тісно пов'язується із так званим сократівським методом викладання, запропонованим Теодором У. Дуайтом із Колумбійського університету.

У німецьких університетах теж вивчають прецеденти, працюють над казусами, хоча Німеччина не є країною Common Law. Однак на прецедент там дивляться не як на джерело права, а як на джерело (підручник) судочинної мудрості [18].

Велику увагу зарубіжні правничі школи приділяють проведеному практиці студентів у юридичних фірмах, державних установах.

У США студенти юридичних шкіл проходять практику влітку – після першого і другого курсів. Вони оформляються на 2–3 місяці на роботу в одну із чисельних юридичних фірм і отримують там зарплату. Таких студентів називають «клерками-юристами», а їхню діяльність – «літньою посадою клерка». Фірми приглядається до студента і вирішує, чи варто після

навчання запропонувати йому місце співробітника фірми. Зазвичай така пропозиція студенту надсилається. 95–99% випускників найпрестижніших шкіл права працевлаштовуються протягом 6 місяців після завершення навчання.

У Німеччині однією з умов допуску студента до першого державного екзамену є пройдена ним практика. Вона нетривала – всього три місяці, але, як мінімум, у трьох різних місцях. Проходити практику студент може скрізь, де працюють юристи: в органах юстиції, адміністративних органах, адвокатських бюро тощо. Пошуками місць проходження практики студенти займаються самі [14, с. 439]. У залежності від місця стажування студенти знайомляться з юридичними питаннями, які вирішують практикуючі юристи в контексті тієї чи іншої професійної області.

Організація студентів юридичних факультетів ФРН, Європейська асоціація студентів-юристів (ELSA) і асоціації випускників юридичних факультетів організують для студентів навчальні дискусії, ознайомлювальні поїздки з відвіданням державних органів, юридичних установ і приватних компаній, у процесі яких практикуючі юристи виступають перед студентами з інформацією про свою роботу [13, с. 272].

В Англії практика не є обов'язковим компонентом програм юридичних шкіл, хоча вона заохочується під час канікул і є одним із кращих способів працевлаштування у майбутньому. У деяких університетах, зокрема на юридичному факультеті Ноттінгемського університету, пропонуються «комбіновані» навчальні програми, які включають і річну практику. Зазвичай же студенти 2-го і 3-го року навчання намагаються під час канікул потрапити на нетривалу практику в юридичні фірми. У цьому їм допомагають університетські консультативні служби. Але така практика необов'язкова і її добиваються тільки особливо цілеспрямовані студенти [12, с. 201].

Новітньою формою практичної підготовки студентів у зарубіжних правничих школах стали юридичні клініки. Їх створення мало дві мети: по-перше, покращити практичну підготовку студентів-юристів; по-друге, запропонувати юридичні послуги людям, які не можуть собі дозволити звернутися до приватного адвоката.

Одна із перших юридичних клінік була створена при юридичному факультеті Гарвардського університету у 1913 р. під назвою «Гарвардське бюро юридичної допомоги». А термін «клінічна юридична освіта» появилася у США в 20-30-х роках ХХ ст. Розвиток клінічної юридичної освіти особливо прискорився в 60-ті роки минулого століття. Завдяки ініціативі Ліндона Джонсона, який проголосив свою «війну з бідністю», у 1965 р. розпочався процес масового культивування юридичних клінік для надання безплатної юридичної допомоги малозабезпеченим [10].

До 1986 р., майже 90% всіх американських правничих шкіл були включені до системи клінічної юридичної освіти. Сьогодні майже 100% шкіл права США мають свої програми клінічної освіти. Сім різних юридичних клінік функціонує у Гарвардському бюро юридичної допомоги. Одна клініка спеціалізується на питаннях кримінального правосуддя, друга – у ювенальній юстиції, третя – на дотриманні міжнародних прав людини, четверта – у питаннях еміграції і біженців, а п'ята – у сфері Інтернету. Ще дві клініки надають послуги бідним із цивільного права. Всього в цих клініках по 20 годин на тиждень працює 45 студентів.

¹ Кількість клаузур визначається землями. У Баварії їх пишуть 11, у деяких північних землях – 5–6.

У правовій школі Нью-Йорка була створена юридична клініка під назвою «Проект невинуватості». Вона намагається довести, що засуджений фактично не здійснював злочину. За час існування клініки студенти і їх викладачі-консультанти звільнили понад 160 людей, які були несправедливо засуджені і сиділи у тюрмі за злочини, яких вони не вчиняли [22].

У Великобританії розвиток клінічно-юридичної освіти відбувався значно повільніше, ніж у США. До 1994 р. лише 13% університетів мали юридичні клініки. Правнича школа Кардіфа вперше впровадила юридичну клініку у навчальний процес. Ця ідея була підтримана, внаслідок чого утворилася асоціація клінічної юридичної освіти [6, с. 38]. Її діяльність помітно активізувалася після прийняття у 2007 р. Закону про юридичні послуги (Legal Services Act 2007).

У Німеччині становлення і розвиток юридичних клінік пов'язані з діяльністю професора Фромгольда, який ще у 1900 р. у «Deutsche juristen Zeitung» опублікував статтю, де висловився за створення при юридичних факультетах клінік, які надавали б юридичну допомогу тим, хто її потребує [23, с. 448–449].

Завершальною фазою практичної підготовки юристів у Англії і ФРН є стажування.

Стажування для соліситорів у Англії (Traineeship) розраховане на два роки, для баристерів (Pupillage) – на 1 рік. Перед цим вони проходять річний практичний курс після завершення академічної частини професійної підготовки. Цей курс можна пройти в багатьох навчальних закладах, однак в основному його організують Коледж права і юридична школа BPP, які мають свої навчальні центри в різних регіонах країни. Відбір вступників проводиться з урахуванням результатів навчання на юридичних факультетах. Прийом на практичний курс підготовки баристерів контролюється Комісією зі стандартів для баристерів, хоча здійснюється навчальними центрами. У середньому щорічно на 1800 місць є біля 3000 претендентів. При цьому вони повинні вступити до одного із чотирьох іннів.

Майже аналогічно здійснюється зарахування на курс юридичної практики для соліситорів, тільки реєструються вони в управлінні регулювання діяльності соліситорів. Щорічно заяви туди подають близько 10,5 тисяч студентів.

Тих, хто бажає пройти стажування, набагато більше, ніж відповідних місць. Так, у 2008–2009 рр. пропонувалось 5809 місць для стажування. Стажери під керівництвом досвідчених баристерів і соліситорів здобувають навички, необхідні для баристерської і соліситорської діяльності [12, с. 181–183].

У Німеччині після першого державного екзамену більшість випускників університетів продовжують навчання у референдаріаті (Referendariat). Референдаріат – це дворічне практичне навчання у процесі підготовчої юридичної служби, зараховувати на яку уповноважені президенти 24 вищих земельних судів [14, с. 442]. Воно здійснюється, як передбачено законом про реформу німецької юридичної освіти від 18 липня 2002 р., в обов'язкових правових установах і установах за вибором. До обов'язкових належать суд у цивільних справах (4 місяці), суд у кримінальних справах або прокуратура (3 місяці), адміністративні установи (4 місяці), адвокатура (9 місяців). Стажування за вибором триває 3 місяці, як правило, за кордоном. Після кожного із перелічених етапів референдар отримує документ, який містить перелік виконаних ним робіт і характеристику його діяльності з оцінкою по шкалі від 0 до 18 балів. Складником виконавчої служби є виконання письмових екзаменаційних робіт (клаузур)¹ і складання другого державного екзамену [2, с. 136].

Після складеного другого державного екзамену референдар називається асесором або «повним юристом» (Voljurist) і отримує право працювати на всіх юридичних посадах [16, с. 119].

У США післявузівського стажування нема (за винятком штату Делавер). Його відсутність намагаються замінити програмами підвищення кваліфікації у рамках центрів «безперервної юридичної освіти» [9, с. 2138]. Однак така практика ще з 30-х років ХХ ст. викликає постійну критику.

Висновки. Таким чином, прагматизація є однією із провідних тенденцій розвитку сучасної зарубіжної юридичної освіти. Її стрижневим проявом є посилення практичної підготовки юристів як під час вузівського навчального процесу, так і через післявузівські організаційні форми стажування.

На прагматизацію спрямована і болонська освітня система, її можна визначити як директиву з поглиблення спеціалізації, відмову від нудної теорії і орієнтацію на практику.

Література:

1. Антропов Р.В. Референдаріат как особенность содержания обучения юристов в высшей школе ФРГ // Вестник развития науки и образования. – 2014. – № 4. – С. 177–181.
2. Антропов Р.В., Дондиков Ц.С. Подготовительная служба в системе университетской подготовки кадров для юридической деятельности в Германии: структурные особенности и тенденции в развитии // Вестник Забайкальского государственного университета. – 2014. – № 10. – С. 131–139.
3. Бігун В.С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. – Київ: Видавнича організація «Юстініан», 2006. – 272 с.
4. Бланкенбург Э. Юристы и правовые инновации в Германии и США (сравнительный анализ) // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 100–108.
5. Давидова М. Порівняльно-правовий підхід до юридичної освіти: пошук універсальних підстав // Право України. – 2013. – № 3–4. – С. 312–313.
6. Дубчак Н.С. Досвід організації та діяльності юридичних клінік в країнах правової системи англо-американського типу // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. Вип. 21. Частина II. Том 1. – 2013. – С. 36–38.
7. Жалинский А., Рерихт А. Введение в немецкое право. – М.: Спарк, 2001. – 767 с.
8. Жебровська К.А. Особливості моделей юридичної освіти в США // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 27–29.
9. Захаров В.В. Современные модели юридического образования: традиции и новации // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – №10. – С. 2130–2140.
10. Казачкова З.М., Клоковская И.Н. Юридическое образование в США: совершенствование модели // «Lex russica» – 2013. – № 7. – С. 774–780.
11. Куковська Т.С. Основні форми і методи професійної підготовки в юридичних навчальних закладах США // Актуальні проблеми соціології, психології і педагогіки. – 2012. – № 14. – С. 205–209.

12. Лонбэй Д. Юридическое образование в Англии и Эльсе // Юридическое образование: поиск новых стандартов качества. Материалы исследования. – М.: Институт «Право общественных интересов», 2013. – С. 177–209.
13. Лоссов С., Нордхюес П. Юридическое образование в Германии // Юридическое образование: поиск новых стандартов качества. Материалы исследования. – М.: Институт «Право общественных интересов», 2013. – С. 252–280.
14. Дерра М. Получение юридического образования в Германии // Сборник статей о праве Германии. – 2015. – № 1. – С. 433–542.
15. Метод кейсов. Материал из E-xecutive – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/>
16. Мышенко С.А. Проблемы реализации права на высшее образование в условиях Болонского процесса и пути их решения: опыт ФРГ // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2014. – № 2. – С. 118–124.
17. Обидина Л.Б. Юридическое образование в Баварии // Государство и право. – 1997. – С. 66–70.
18. Островська К. Деякі аспекти тренування юридичного мислення у вищих навчальних закладах Німеччини // Юридичний журнал. – 2005. – № 11. – С. 93–94.
19. Пиутлин С.Н. Особенности системы юридического образования в Германии // Проблемы права. – 2009. – № 1. – С. 185–187.
20. Сиберт Джон А. Ассоциация американских юристов и юридическое образование в Соединенных штатах // Юридическое образование в США. – 2002. – Т. 7. – № 12. – С. 13–18.
21. Суханова Д.В. Юридична майстерність: американський підхід до підготовки майбутніх працівників // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С.50–53.
22. Юридические клиники в США. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law-clinic.net/legal/210/304/>
23. Frommhold G. Juristischen Klinika // Deutsche Juristen Zeitung. – 1900. – № 21. – S. 448–449.

Проскурняк О. Г. Прагматизация современного зарубежного юридического образования.

Аннотация. Статья посвящена определению особенностей процесса прагматизации зарубежного юридического образования на примере Великобритании, США и ФРГ. Исследованы организационные формы практической подготовки юристов.

Ключевые слова: прагматизация юридического образования, практическая подготовка юристов, стажировка, референдаріат, юридическая клиника.

Proskurnjak O. Pragmatization of modern foreign legal education

Summary. The article is devoted to defining the features of pragmatization of foreign legal education by the example of the UK, US and Germany. Also were investigate the organizational forms of legal training of lawyers.

Key words: pragmatization of legal education, practical training of lawyers, probation, referendariat, legal clinic.